

ГЕНЕЗА
УКРАЇНСЬКОЇ НОВІТНОЇ
ПОВІСТИ

ІНАВГУРАЦІЙНИЙ ВИКЛАД

РЕКТОРА

ПРОФ. ДРА ОЛЕКСАНДРА КОЛЕССИ.

ПРАГА 1927.
ДЕРЖАВНА ДРУКАРНЯ У ПРАЗІ.

*Генеза
української новітньої повісті.*

Інавгураційний виклад

РЕКТОРА

ПРОФ. ДРА ОЛЕКСАНДРА КОЛЕССИ.

ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ НОВІТНОЇ ПОВІСТИ.
ІНАВІУРАЦІЙНИЙ ВИКЛАД
РЕКТОРА ПРОФ. ДРА ОЛЕКСАНДРА КОЛЕССИ.

Головну динамічну пружину літературної еволюції даного народу становить взаємодіяння між місцевою культурною суспільною та національною сферою а посторонніми течіями загально-европейських чи світових літературних прямовань і визначних літературних витворів особливо сусідніх і споріднених народів, — взаємодіяння між елементами традиційними того ж народу його літературної й колективної, людової творчості а особистими індівідуальними імпульсами, помислами та прикметами творчого таланту поодиноких письменників.

Я хотів би тут спинитися на одній фазі на одному зворотному етапі еволюції української повісті на якому піднімається поважна, ясна, виразними контурами визначена стать Григорія Квітки Основаненка, батька, родоначальника української новітньої повісті, що має в розвою української повісті становиско і значине аналогічне до того, яке здобув собі Котляревський як творець новітньої української драматичної поезії а більше від того яке має Котляревський як автор Енеїди.

Щоби порозуміти значиння новітньої української повісті мусимо кинути оком на історичний розвій українського беллетристичного оповідання, роману повісти й легенди на Україні до кінця XVIII в.

Найдавніші форми оповідання переховали нам наші старинні літописі.

Всупротилежності до літописів північних областей слов'янського Сходу відзначаються староукраїнські літописі почавши від XI в. а скінчивши на літописних творах XVIII в. беллетристичною закраскою а дуже часто мистецьким оживленнем і викінченням.

І „Повість временних літ“ і „Літопись київська“ і в дуже високім ступні „Літопись галицько-волинська“ і цілий ряд літописів козацьких в кінці такий історичний твір як Історія Русів, приписувана Георгієви Кониському, а яка вийшла із сімії Полетик — усі ті твори обвіяні подихом поетичного відхилення і беллетристичної плястики. Вони становлять перші довготривалі фази розвою в часті й підвальні нашої повісті.

В давніх наших літописях бачимо і богаті зразки староукраїнського фольклору, старинної народної поезії, відришки епосу, казки, легенди а поруч них жині оповідання про недавніще для літописців історично-політичні події, спомини про геройські подвиги українських князів і богатирів, прибраші декораціями поетичних видумок оживлені теплом творчої сили.

В літописі бачимо і перші завязки альбіографічної повісті і зразки апокріфічної легенд.

Такі твори як *Несторове життя* Бориса і Гліба та життя Теодозія і ряд оповідань про місцевих святих, що ввійшли до печерського Патерика — це наші перші повісті історичні.

Вони мають тим більшу вагу, що основані на місцевім українськім підкладі, містять у собі богато відолосків побутового життя а мають при тім і в самій схемі оповідання і в мистецькім викінченню поодиноких епізодів чи мало таких елементів, що підносять іх понад рівень сухої прози на вижини поважної беллетристики.

На тих виженнях беллетристичного викінчення витає часто й богата, буйно розвинена література апокріфічних оповідань та легенд.

Апокріфи приймають в себе мотиви кількох категорій староукраїнського письменства.

Беручи за вихідну точку оповідання біблійної та християнської традиції вони прилучують до них і чужі східні мотиви поетичних вимислів н. ір. дуалістичних вірувань деяких азійських народів і зразки словянської, особливо староукраїнської мітольгії — обсновуються довкола юриславів, взятих із християнської так місцевої як посторонньої альбіографії та сплітаються з деякими галузями візантійського роману. Апокріфічні оповідання й легенди були, поруч колективної творчості, найпопулярнішою формою беллетристики. В старинному і середньому періоді нашого письменства давали вони пайбогатшу і найріжкорінішу поживу широким кругам і людей грамотних і дорогою устного переказу неграмотним народнім масам. Вони окружили близкучими нитками поетичних вимислів і тканею старинних передхристиянських вірувань і біблійні оповідання космогонічні та перші картки з історії людського роду і богату старовину біблійну, — обмережали новими епізодами подій євангельські вплели до історії Христа, Матері Божої, апостолів та християнських мучеників нові подробиці, застосовані до сучасного світогляду народних мас — дали нам у апокріфах есхатологічних яркі картини кінця світа сягнули і поза межі земного матеріального життя, заглянули в ті таємні простори позагробового життя, що вічно приковували увагу й уяву людства чи то в старо-індійських Пуранах про вандрівку царя Віпащіта по пеклі, чи в класичних епопеях в Одисеї та Енеїді — чи в Дантовій „Божій Комедії“ — вони повели своїх читачів та слухачів серед

богатих, аворушливих епізодів пеколівих мук і райських розкошів — одним словом, апокріфічні оповідання заспокоювали ріжнородні галузи духових потреб серця й уяви народних мас, складалися на ворушливу, хитку, не всюди одноцільну, але богату і всесторонню систему світогляду неграмотних селян і мало-просвічених людей грамотних.

Тому ж ті опонідания й легенди апокріфічні становили протягом цілих віків найпопулярнішу форму української беллестристики й тішилися мабуть чи не більшим розповсюдженням чи то в писменській чи устній передачі, як хочби найвизначніший сього часів наші повісті й новеллі.

Не диво отже, що сей рід старо-української беллестристики переховався у великий многоті рукописів від XI до XVIII в., що ще й нині можна подибати у ледви грамотних селян, які з великою пильністю переписують ті опонідания із старинних рукописів, розсипаних по цілому просторі українських земель. Класичним тереном на якому переховалася велика многота рукописних апокріфів у окремих збірниках, в Учительних Євангеліях XVI, XVII та XVIII віку і де іх чимало живе також в устних людових переказах — є східна частина обох склонів Карпат та Підкарпаття, де довелося й мені відшукати деякі многоцінні памятники сього роду літератури як н. пр. „Ужгородський Збірник“ по часті зужиткований онісля Іваном Франком.

Поруч апокріфічних оповідань і легенд тішилися в давнину на Україні широким розповсюдженням і популярністю давні романи і повісті що доходили до нас до половини XVI в. від південних Словян та з Візантії а від XVI в. від слов'янських і неслов'янських народів із Заходу.

Візантійська старинна повість і роман корениться у т.зв. пізно-грецькому романі послідних часів передхристиянської та перших століть християнської ери, якого найвизначнішим представником треба вважати Геліодора.

З другого боку візантійсько-грецький роман із закраскою християнською вяжеться онісля безпосередно із західно-европейським романом і новелею часів гуманізму — із якої вродилися відтак основні прикмети новітньої західно-европейської беллестристики особливо новеллі.

Візантійський роман і повість своїми мотивами і генезою стойть на граници двох культур: грецької й орієнタルної. Звідси пливє ся велика ріжнородність помислів, мотивів та епізодів сього роману, що походять по часті із джерел, грецьких (Олександрія, Девгеній Акрит) по часті із орієнタルних: жидівських (Соломон і Китоврас), арабських (Сінагріп і Акир), вавилонських (Повість про вавилонське царство), індійських (Варлаам і Йоасаф). Елементи християнські сполучені в них через павлікіянські й маніхейські секти із відголосками перського дуалізму а через гностицизм із мотивами, що кореняться в буддизмі.

Усю ту мозаїку ріжкоманітних помислів, мотивів, джерел — сполучувала з собою християнська закраска, що сильно палігза на всі ті романі й повісті, запевнюючи їм тим краще популярність у літературі середновічного християнського світа, отже й у нас, на українських землях.

На Русь-Україну переходили ті романи й повісті по частині безпосередньо з джерел візантійсько-грецьких почасти через посередництво болгарських та сербо-хорватських перерібок і редакцій до яких долучувалися вже н. пр. в „Олександрії“ і впливи західно-європейські.

Усі ті повісті — і роман про Олександра Великого що змальований як вірцевий герой християнський, якого Бог Саваоф і пророк Сремія веде через несказані небезпеки й чудові пригоди до далеких східних країв аж до богатої Індії, та на край світа, до країни Гогів і Magogів — і повість про Варлаама і Йоасафа, якої скелст і ціла романічна основа взята з переказів індійсько-буддистських, елемент притч, почасти орієнタルного, почасти християнського походження а елемент релігійно-догматичний, розвинений вже на ґрунті середновічного християнства — і повість про Сінагріпа і Акира з мотивами і чарами арабського циклу „Тисячі й одної ночі“ — і повість про Стефаніта й Іхнілата із силетами казок, запожичених із Пеглевійської „Каліти-Дімні“ — чи роман про Соломона й Китовраса, що великою частиною своїх мотивів сягає в область літератури анонімної — і „Повість про вавилонське царство“, сполучена з візантійською легендою про царські інсігнії, символ царської влади, привезені з далекого Сходу та звязані з переказом про Мономахову шапку й новгородський клобук — здобували собі, і згаданою християнською закраскою, і чудовістю та ріжкоманітністю своїх мотивів широку популярність на українських землях, кружили в великому числі копій і перерібок із немалими змінами та додатками, що надають їм часами характер окремої редакції (н. пр. Олександрія в закарпатських перерібках) — і приймали тут часто в себе елементи фольклорні, впливаючи із свого боку на деякі категорії пародної творчості.

Розповсюднення старинного роману й повісті на українських землях є наглядним доказом звязків нашого народу з культурою сучасної просвіченої Європи.

Звязки ті розширяються і скріплюються значно в XVI в. до чого причинилася так політична унія люблинська як і релігійна унія берестейська, які відчинили на стицірі двері для західно-європейських впливів.

Сей факт відбився в історії нашого роману й повістів, що від XVI в. почали до нас доходити не, як дотепер, із Візантії та від південних Словян, але із Заходу, чи то безпосередньо, чи через літературу польську, чеську та німецьку.

До таких належить н. пр. повість про чеського королевича Брунцвіка, про Трістана й Ізольду, або про королевича Бову, про Мелюзину, про сімох мудрів то що.

Через літературу чеську, польську й німецьку доходили на Україну від половини XVI в. і цілі великі західно-європейські збірники як „Gesta Romanorum“, „Speculum exemplorum magnum“ „Disciplina clericalis“ і інші.

Вони містять у собі велике число анекdotично-побутових або псевдо-історичних цікавих і моралізуючих оповідань, що черпають свій матеріал по частині з переказів класичного світу, по частині з орієнタルної поезії, по частині із західно-європейських джерел середніх віків, не погорджуючи часом і такими помислами, як французькі фабльо або італійська новелля в роді „Декамерона“ Бокачіо.

На слов'янському Сході а зокрема на українських землях знані ті збірники під назвою „Римська Діяльність“ між іншими в перемиській рукописі з XVII в. з виразними слідами лемківського діялкту. Тут належить і збірник, знаний під назвою „Великое зерцало“.

Ті переклади чи перерібки західно-європейських оповідань розширювані або вкорочувані, часто збогачувані новими, часом фольклорними епізодами і додатками, становили з огляду на свій моралізаторський характер головне джерело прикладів і притч, якими користувалися українські проповідники, як Кирило Транквіліон Ставровецький, Антоній Радивилівський, І. Галятовський, Іван Вишепський і інші — вийшли до безіменних рукописних Учительних Євангелій і скріплени засобом мотивів із Патерика, Міней та Прольогів, увийшли до відомої збірки знаної під назвою „Народовіщення“, якої перше видання появилось в Кременці р. 1756.

Такі оповідання наших Учительних Євангелій і „Народовіщення“, достроені до цілий моралізаторсько-дидактичних, се по при всій ріжниці, безпосередні предтечі відновленої категорії повістій Квітки а саме, групи оповідань моралізаторсько-сентиментальних.

Так виглядали головні форми і фази розвою української повісті, оповідання й легенди в найдавнішому й середному періоді української літератури до кінця XVIII в. та в перших ще десятках літ XIX в.

Усі ті ріжнородні беллетристичні форми літератури, хоч і тішiliся широким розповсюдженням і мали чи малий круг читачів а через те її тисячними дорогами втискалися до народної пам'яті й уяви та із свого боку впливали на збогачення тем і мотивів народної колективної творчості, все таки стояли і під зглядом змісту, мистецької техніки і мови далеко від тієї форми новітньої вже повісті, яку дає нашій літературі Григорій Квітка-Основяненко.

Коли порівняємо Квітчині повісті (поминаючи його історичні нариси, яких не можна назвати повістями в точному розумінні того слова, і які написані неукраїнською мовою) з анальгічними творами попередніх фаз нашого письменства, то й побачимо, кілько то нових елементів впроваджує Квітка до нашої літератури.

Замісць тем грецької біблійної та орієнタルної старини впроваджує він теми сучасні; замісць тем чужих, дуже часто екстерріоріяльних, то в таких, які незважані в ціякою сказаною терріторією, впроваджує Квітка теми місцеві, рідні, українські. Звісі випливає й основна ріжниця в письменській методі й творчій техніці. Через зльокалізація обсягу й тем своєї творчості, через перенесення іх у часи йому близькі або сучасні, відкрив він собі поле безпосередньої обсервації дійсного, реального життя, а се повело даліше за собою й індівідуалізацію зображенням ним осіб, поглиблення психологочних процесів іх переживань і таку плястичність у змальованню поодиноких типів, чи індівідів, про яку не могло бути й мови в старинних формах оповідання.

В оповіданнях Квітки перший раз вступає до хоромів нашої повісти психічне й побутове життя українського люду із замітним засобом характеристичних відголосків соціальних умов серед яких воно відбувається, із великим богацтвом етнографічних і фольклорних подробиць.

Народні маси відсувані серед тодішнього політично-соціального устрою від провідної ролі в широких подіях, не могли проломити собі відповідного шляху до літератури усіх європейських народів; а коли декуда як и. пр. у деяких драматичних інтермедіях з'являються силуетки чи фігури селян, то не в характері поважнім, а для гумористичного оживлення твору. В такій епізодичній формі з'являються часами селяні в деяких західно-європейських оповіданнях та драматичних інтермедіях і в наших інтермедіях, до Котляревського.

Широкі народні маси в іх збірній формі і сили бачимо вправді в козацьких літочисленнях, але не бачимо там з'їндівідуалізованих одиниць українського селянства.

Квітка перший впроваджує українського селянина до нашої повісти, впроваджує не для глуму, не для самого гумору, не для декорації, чи антітези, не епізодично, але визначує йому головне місце в своїх творах; велить йому промовляти стилем властивим його сфері, висловлювати всі свої радості й терпіння, свої психічні переживання, відкриває нам цілий ряд живих людських одиниць і типів, наділених і своєрідними хибами і найшляхотливішими поривами та етичними почуваннями; — одним словом, з'ображує з'їндівідуалізовані людські постатті, людські душі, там, де до того часу сірала лишень вдалечині, легковажена а то й погорджувана, незнана, неозначена, таємна народня маса.

При тому й мистецька техніка оповідання, сам уклад сюжету розбудовуваний нарочно так, щоби романічна тема формувалася у ряд картин, доцільно впорядкованих, для степенування психічного напруження і викликання мистецьких зворушень - становить не менший поступ у порівчанні із дотеперішніми формами нашої беллестристики.

Переломове значення мають повісті Квітки під зглядом мови.

Всі форми української белетристики є написані в старинному й середньому періоді мовою не українською але з правила церковно-словянською; українська народна мова продирається до них, що правда, із що раз зростаючою силою (а все ж таки лише спорадично) особливо там, де ті твори почаали, як н. пр. закарпатська Олександрія, до рук малограмотних переписувачів, що вийшли з люду. Українською мовою передавано з уст до уст постійно й широко лише виквіти народної творчості.

Квітка перший користується скідомо у значній більшості своїх повістів так, як Котляревський у своїй Елеї та драматичних творах, живою пародію мовою перенятою безпосередньо з уст українського селянина.

В листі до Максимовича пише він: „Ми повинні завстидати і веліти замовінну людій з дивними поглядами, які голосно проповідують, що не можна писати на тій мові, якою говорить 10 міліонів, а яка має свою силу, свою красу, що її не можна висловити другою мовою, свої звороти, гумор, іронію і все як у порядній мові“ (Порівнай Данилевського „Украинская Старина“ 250, 252).

„Як говоримо так і писати треба“ висловився він на другому місці.

Як бачимо між давніми формами роману, повісті й легендами а повістями Квітки істнє велика ріжниця, велика прогалина. Але „natura non facit saltus“. Література також і. В ній іде постійний згаданий на початку процес еволюції. І наша література підлягала йому а при тім вона не була ізольована, але стояла в тісній органічній звязі із сучасними літературами інших культурних народів.

Сю прогалину помогли Квітці перейти і розпочати нову фазу в історії нашої повісті: загально-європейські струй і прямовання, та його особистий талант обсерватора й мистця, наділеного стичними ідеалами й гуманними почуваннями.

Під якими літературними враженнями, та під якими особистими переживаннями й помічуваннями з'явилися новіші елементи Квічиних повістів? Які відомі йому літературні стремління, чи іх поодинокі прояви й твори впливали на вільновідні прикмети його оповідань на добір їх тем, техніку, манеру та загальний ідейний напрям?

Творча сила письменського таланту, ступінь його оригінальності й посторонніх літературних впливів не однаково проявився в поодиноких категоріях Квічиних повістів, що мають ріжнородний, нераз собі суперечний характер.

Про Квітку не можна сказати ані враз із Петровим і Дацкевичем, що його повісті відзначаються чутливим сентименталізмом („Очерки“ стор. 87. і д.), ані враз із Дацкевичем („Отзыvъ“ стор. 95, 97), що вони реалістичні а то й натуралистичні. Усякі такі

сумарично-загальні оцінки невірні. Тут потрібна спеціальна аналіза, яка прояснить нам головні пружини Квітчиної психольогії творчості, її ідейних та стичних основ.

В життю і творах Квітки йде вічна боротьба між теоретичними поглядами виплеканими в панській атмосфері а почуттям справедливості, правди й християнської любові близького; між привичками свого стану а горячими пориваннями серця; між засадами аскетичної етики а потребами живої людини та обов'язками доброго громадянина; між ідеальним світоглядом, виселенням в його чоловіколюбніх серці а глибокими часто сумними, болючими враженнями реального життя.

Теоретично, згідно з поглядами панської, дворянської сфери, з якої він вийшов, боронить він у листах до любеаних земляків та в деяких своїх творах кріпацтва — а в практичному життю незвичайно людяно, по батьківськи поводиться із своїми підданими кріпаками. Глибока побожність жене його до монастиря — а живе серце тягне його назад до родинного і світського життя; аскетична мораль каже йому позбутися всяких клопотів цього світу і затопитися в побожній задумі над вічністю — а горяча любов близького нагадув йому, під безпосереднім впливом Сковороди, громадянські обов'язки і каже служити землякам по своїй совісти, по своїм силам, дбати свідомо і програмово про просвіту люду й писати для селян популярну біблійну історію та історію рідного краю. В драмі „Шельмено писар“ висловлює Квітка теоретичний трохи не згідливий погляд на селян та їх способності й етику — а в цілому ряді повістів відкриває він в українських селян високі етичні стремління та альтруїстичні пориви, глибоке почуття правди й справедливості, здатність до найвищої саможертви, релігійну реагентацію і таку ніжність почувань у всяких ситуаціях життя, яка була і є найчистішим виквітом людської душі.

Непохитним дорожоказом лишаються у Квітки через ціле його життя ідеологічні основи чоловіколюбного християнізму та ідеалістично-гуманітарний напрям етики Сковороди, особливо його громадянська теза, на яку звернув був увагу вже Потебня (у Ювілейному викладі в Харкові року 1878 „Громада“ IV, 1879, стор. 245) „Бував в житті чоловічому такий час, коли ніяка прихильність, щі любов найцириша, ніжє сім'я не повинні вдергати чесного чоловіка і громадянина від його обов'язку.“

У згаданий вище духовій боротьбі та визначеніх основах, нераз перехрестних лініях складної психічної організації Квітки треба й шукати вихідної точки для зрозуміння генези його творчості особливо його повістів, які відповідно до згаданих вислідів його психічної боротьби та з узглядненiem зверхніх, літературних впливів можна поділити на три основні групи.

Першу групу становлять ті повісті, яких автор для переведення своїх згори поставлених моралізаторських тез малює

нам порядки й людий не такими, якими вони були в дійсності, але такими, якими вони по його думці повинні бути. Ті повісті мають через те неперечно характер сентиментальної суспільної іділлі. До сеї групи належать такі повісті, як: „Божі діти“, „Добре роби, добре й буде“, „Цира любов.“

Тут маємо нам Квітка із становиска гуманного пана, дво-рідина, як пани поводяться із селянами-кріпаками немов рідні брати, як люди людям добра лише бажають і живуть мов ангели божі. Найбільша соціальна криївка кріпацтво, проти якої вже під той час звертаються визначні російські (Радищев: „Путешествіе“, українець з роду Капніст: „Ода на рабство“, Пушкін: „Деревня“, „Літопись села Горохіна“ і т. д.), осебливож українські письменники (як: Сковорода, Котлярекський, Артимовський-Гулак) — проти якої підносить небаром, ще за життя Квітки, свій могутній голос Шевченко — проти якої протестував і сам народ у своїх піснях на теми суспільні — не знайшла відголосу ні освітлення в його повістях.

Квітка не міг винестися, в наслідок свого виховання, понад погляди своєї панської дворянської сфери і наєтъ у „Листах до любезних земляків“ та в деяких своїх белетристичних творах (ІШельменко писар) боронить панщини, недобачуючи в ній соціального лиха. Поставивши собі зазначені вище етичні цілі й не хотячи собі псувати моралізаторського враження, насилував правду і творив іділлю часто якраз серед таких умов, де в реальному житті рохтивалася безодня людського горя.

Велику роль грала тут і сама літературна техніка Квітки і літературні, головно західно-европейські первовзори.

Що тикається літературної техніки, то Квітка в сій групі повістів продовжує по часті еволюційне пасмо, спуск дальнє нитку тої літературної традиції, де повісти, легенди й новеллі, служать у поодиноких українських проповідників та в таких збірниках, як „Римськія діянія“, „Великое верцало“, „Учительні євангелія“ та „Народовіціаніе“, як притчі для переведення означених згори моралізаторських цілей.

На початку кожної важнішої своєї повісті ставить Квітка якусь етичну моралізаторську тезу, якої правдивість мають доказати події чи особи змальовані в повісті.

Возьмім на увагу повісті сеї першої групи.

Тут належить оповідання „Божі діти“. На початку поставлено моралізаторський афоризм на тему великудушної філянтропійної любові дітий: „Як таки не любити діточок, сих ангеліків божих, як Господь повеліва. Що з того, що ти зробиш яке добро такому що тобі тимже і віддякує. Ні, зроби добро такому, що він тобі ніколи не віддасть. Є той, що віддасть Тобі добро на сім світі, на тім уведе тебе в царство своє; бо ти вбивався за сиріточкою, тратився на манюсінських діточок, поставляв ім усе, чого ім треба було а найбільш усього помогав

немочним та болячим діточкам, памятаючи й до тебе любов і милости самого Господа Творця небесного.“ (Твори II, вид. Потебні, стор. 44.) „Ось розкажу я вам, як Господь сам старається об манюсінських діточках, сохраня іх і посила ім благодітелей не оставля і тих, хто вбивається за діточками, жалкує об них і не жалів нічого, аби сих малювочок сохранити від усякої біди.“

І розказує Квітка, як пан бере до себе сирітку Меласю, приймачку убогого кріпака, виховує її ураз із своїми дітьми як панянку, віддає заміж, забезпечуючи щастє цілої кріпацької сім'ї, яка віддячує йому також самою широю любовю.

Це діялося звичайно із кріпацькими дівчатами, взятими до панського двору, се показано реально в творах Шевченка а пізніше в оповіданнях Марка Вончка. Але Квітка дає нам іділю, що підкріплює вповні його моралізаторську тезу.

Ту саму прояву бачимо в його другій повісті тій же категорії: „Добре роби, добре і буде.“

Тут знов поставлена як вихідна точка оповідання моралізаторська теза: „Ніхто не забуде голодного року, що Бог послав нам за гріхи наші. Отець, Цар небесний не до кінця прогнівається на нас а все жде, щоб ми скаменулися, покаялися і вернулися до закону його святого і робили його волю. Яку? Його повеління: Любить його як созадателя свого, що від нього усе маєш, і світ, і хліб, і худобу, і сім'ю, і усе, усе, і що добrosti і милосердію його і міри нема та любить всякого чоловіка, як цирого свого брата і сина божого. Господь милосердний оборонить і перед усіми уявити такого, що не боячися пересудів, не дивився ні на кого, робив добро для свого брата, бо любив і слухав закону Отця нашого небесного! Тоді такому і станеться: Добре роби, добре і буде.“

І правдивість отсєї моральної тези старається автор підкріпити знов своїм оповіданням.

Отсім носцем божого заповіту про активну любов більшого являється старий поважний селянин Тихон Брус, що в тяжкому лихоліттю, в часі голоду з повною самоносвятою ратував бідних голодних селян. А орудником, виконавцем божої справедливості, що нагороджує вже на сьому світі добрі діла — являється добрій шляхотій губернатор який любить правду, а карає кривду і який принінає на груди Тихонові царську медалю, що аж до сліз зворушує добродійного селянина.

А кріпаки із запалом та із захопленням вихвалюють губернаторову та царську доброту і справедливість.

Які були не виїмкові, а звичайні царські губернатори в тих часах, се показав найкраще Гоголь у своєму знаменитому „Ревізорі в Петербурга“ (року 1836) а ще скоріше перед тим і сам Квітка у своїй комедії „Приїздкий із столиці“ (року 1827), що послужила в деякій мірі за первоваір для Гоголя.

Але Квітка осягнув намірену мету, дав притчу на підтвердження моралізаторської тези: „Добре роби, добре і буде.“ Ідея божого заповіту виходить, переможцем вже на сьому світі.

І маємо в сім творі знов супільну іділю.
Візьмім на увагу третю може найважнішою повість Квітки тієї групи і найбільше характеристичну з боку літературного п. п. — „Цирила любов“ у якій рельєфніше виступає романічна тема, хоч вона тісно в'язеться з проблемою соціальною і має таку саму конструкцію.

В її основу бере Квітка моралізаторську тезу на тему правдивої, беззастережної любові, що веде до самопосвяти. „Цо то є любов? Отак одна душа другу знайшла, що як сестри собі рідненькі, як серце з серцем здружилось, то вже їм і не можно нарізно жити, треба ім зйтися, треба ім одно одному втіхую і порадою бути. Коли одному з них приходиться пострадати, до віку у біді жити, другий не думаючи довго сам піде у біду, аби другому було добре. Постраждаю, каже, і не втерплю, вмру? — Дарма! Кого люблю, защищу від біди, збавлю від горя“ (II, 95).

І даб нам знов автор немов притчу на доказ отсєї своєї непречно високо етичної тези.

Офіцер, син поміщиця, зближується до українського селянина, веде з ним довгі розмови, про астрономію і такі інші вчені речі, заходить до його хати, живе з ним як брат з братом, залиюблюється до його неграмотної дочки, Галочки, хоче з нею женитися, став через те в суперечність із своєю панською сімією — але Галочка, яка широко його любить, відчуваючи, що вона йому нерівня, радаб для його добра і душу положити, відказується від нього і з розпуки виходить заміж за нелюбого собі кріпака-наймита.

На прикладі показано, що правдива є така дефініція широї любові, здатної до саможертви, яку поставив Квітка на початку своєї повісті і хоч автор запевнює під кінець повісті, що його Галочка й офіцер Семен Іванович, особи правдиві, вони в тому часі і серед тих умов, у яких малює їх автор виглядають зовсім неймовірні, як анахронізм.

Такі форми зближування панів дворян до народу бачимо в життю і творах на Україні і в Росії далеко пізніше, де анальгічні прояви виступають і в життю і в літературі під пливом народництва та теоретичного хлопоманства у 60 та 70-тих роках у Нечуя („Хмари“), Старицького („Не судилось“), а в найновійший літературі у Винниченка („Молода кров“).

В часи Квітки кидалася у вічі якнайбільше характеристична і звичайна — відворотня сторона медалі. Зближування панів та офіцерів до сільських дівчат давало звичайно такі висліди, які сам Квітка так знаменито змалював у своїй „Сердечній Оксані“

Шевченко рівночасно у своїй безсмертній „Катерині“.

По всю неймовірність помислу написана „Цирила любов“

Коли зверхна, технічна конструкція Квітчиних оповідань цеї групи споріднена, як було сказано, із повістями, легендами і притчами, вставленими до українських проповідів, то її ще літературна манера, слезливо-чутлива закраска а в „Цирій Любові“ і вибір теми є тісно звязані з анальгічними літературними течіями і проявами західно-європейської літератури другої половини XVIII в., знаними під назвою „сентименталізму“.

Квітка добре знат французьку мову, міг отже безпосередньо об赖以生存тися з проявами західно-європейської літератури, яка відбувши довине пасмо еволюційних переходів, дійшла до кристалізації своїх новітніх форм скоріше, як література українська, великоруська, та деякі інші словянські літератури.

На тій точці ненеречно була Квітці помічна і його жінка Анна Григорівна Вульф, що розчитувалася у французьких повістях, та брала участь у його літературних працях — і якій присвятив Квітка абірне видання своїх повістів.

Сентиментальний напрям літератури становить протест проти штучності й зіпсуття життя висших сфер, пересичених викривленою цивілізацією.

Назва сентиментальний має свій початок у творі Стерна (1713—1768): „Сентиментальна подорож до Франції та Італії“ (1767).

Перші твори того роду з'явилися теж у Англії; найвизначніші з них се „Памеля“ або „Нагороджена чеснота“, Самуеля Річардсона і його „Кларісса“. Стернова повість „Вікарій з Векфельду“ — деякими своїми прикметами звязана з сими творами.

Під впливом Річардсона, пише Ж. Жак Руссо (1712—1778) свою „Юлію“ або нову „Ельоізу“. В тій повісті, як і в інших своїх творах звертається Руссо проти здегнерованих виквітів цивілізації, накликуючи людство до повороту до природи.

Супроти раціоналізму енциклопедистів спеціальнож супроти цинічного вольтеріянізму і негації людських почувань — видвигав Руссо евангеліє чуття.

Кладучи однак головну вагу на потреби серця й усуваючи на другий план інтереси розуму виродилося се прямождання у пересадну чутливість, що викликувало зойки, стогни, слози там, де вони найменше були на місці.

З усею силою, у всій яркості виступають сі прикмети в ненеречно талановитому творі Бернардена де Сан Перра „Павло і Віргінія“.

Сі твори сентиментального напряму зробили велике враження в європейській літературі і викликали значне число наслідувань і перекладів також у деяких словянських літературах, між іншими в літературі великоруській уже почавши від кінця XVIII в.

І так Річардсона „Памела“ вийшла друком 1787 р. „Кларісса“ 1791 — 1792 року. Року 1794 з'явилася перерібка Львова повісті Річардсона „Російська Памела або історія Марії

добродітальній поселянки" з іричини якої названо Львова Анті-річардсоном. Великоруський переклад першої частини „Нової Ельоїзи“ Руссо надруковано ще року 1769 а ціла книга в пекладі року 1792—93 і 1804. Переклад великоруський Стернової „Чутливої подорожі“ з'явився року 1793.

Повість Бернардена де Сан Пера „Павло і Віргілія“ з'явилася в великоруському перекладі 1794 року.

Під впливом сентиментальних романів Річардсона й Руссо написаний і орігінальний твір, що мав у своєму часі велике значення у великоруській літературі, то є „Бідна Ліза“ Миколи Михайловича Карамзіна. Вона з'явилася року 1791—1792.

Зміст її великоруський; мансра чужа, західно-европейська. Великоруські підгородські селяни промавляють тут мовою та високолетнім стилем Річардсона і Руссо.

Тема повісті смілива, малює нам перший раз великоруських підгородських селян у їх стичності з інтелігентними кругами.

Молодий дворянин Ераст, офіцер, наявзує любовні зносини з селянкою Лізою а переситивши її любовю, покидає її та програвши все майно в карти, хоче женитися з богатою вдовою а Лізі дас немов відчіпного сто рублів. Ліза не переносить странної зневаги своїх почувань, кидаеться до ріки і тонеться. Її мати довідавши про долю Лізи — вмирає. „Серце мое підливас кровю в сю мінуту“ — кінчує автор свою повість. — „Я забиваю в Ерасті чоловіка, я готов його проклинати, але мій язик не ворухнеться; дивлюся на небо і слізоза котиться по моєму лиці. Ох! чому ж я пишу не роман а сумну дійсну подію“.

„Бідна Ліза“ здобула собі широкий розголос в російській суспільноті. Не міг незнати її також Квітка і вона мала поруч інших сентиментальних романів, особливо західно-европейських ляжкий вплив на форму і літературну закраску Квітчиної повісті і драми під наголовком „Щира Любов“.

Ся Квітчина повість навіть свою темою дуже близька до „Бідної Лізи“; тільки повість Карамзіна представляє немов другий бік справи і малює офіцера-дворянина у його любовних зносинах із селянською лівчиною і його брутальність далеко вірнійше, хоч оба автори запевнюють читача, що їх повісті основані на правдивій події.

І друга повість тоїж групи Квітчініх оповідань, а саме: „Добре роби, добре і буде“ дуже близько підходить сентиментально-моралізаторською манерою, і темою і до Карамзінової повісті „Фроль Силинъ благодітний чоловѣкъ“.

Заможний великоруський селянин Фрол Сілін — се паралеля до Квітчіногого „Тихона Бруса“. Він так само в часі голоду роздає хліб бідним селянам, опікується ними і є так само взірцем усіх чеснот.

Мусимо отже ствердити, що в генезі тої групи Квітчініх повістів, які мають характер моралізаторської сентиментальної

іділі відограла не маловажну роль анальгічна течія західно-європейської літератури і то з одного боку безпосередно через твори Річардзона і Руссо а з другого боку посередно через згадані анальгічні прояви великоруської літератури.

Деякі прояви більше природного як виманерованого сентименталізму міг Квітка бачити в „Натаці Полтавці“ Котляревського.

Згадані вище посторонні літературні прояви мають неперечину вагу в генезі повістін Квітки сеї категорії.

Однак головне, природне джерело сентиментальної закраски повістів Квітки пливе у него безпосередно із знання психіки та способу вислову українського люду — що знайшли таке проречисте, ясне сформовання в чутливо-ліричному характері значичної частини народної творчості. Не без значіння тут і особиста вдача Квітки звязана з його вихованням.

В іншій сфері літературних традицій і впливів корениться друга група повістів Квітки і має через те інший характер і підзглядом добору тем та поодиноких мотивів та напряму обserвації і під зглядом засобів письменської техніки.

Тут належать такі Квітчині оповідання, як „Мертвецький Великдень“, „Конотопська відьма“ та „От тобі скарб“, у яких мітко підхоплені прояви реального життя, виведені з природним гумором, заправлені сатирою, сполучуються із сильним фольклорним підкладом та з виквітами народної фантастики. Фольклорний підклад мають і такі дрібніші оповідання як „Купований розум“, „Пархимове Спідання“ або „Підбрехач“, де анекдотичні теми виведені карикатурними почерками.

Під зглядом сатирично-гумористичного характеру належить до сеї групи і „Салдатський портрет“ (1833). Се так само бурлескна травестія класичної теми модельовані в стилі Котляревського серед сценерії українського ярмарку, що має свою паралелю в „Сорочинецькій ярмарці“ М. Гоголя.

І в тій групі повістів бере Квітка, як усюди, за вихідну точку моралізаторські тези але для іх переведення користується тут іншими мистецькими засобами.

Нема тут ані сліду сентименталізму а на перший пляк виступає гумор і сатира над суспільними проявами селянського побуту.

З боку літературного ясна тут безпосередна звязь із гумористично-сатиричним напрямом Котляревського і його епігонів, що відбила ся у Квітки деякими карикатурними почерками.

Декуда бачимо навіть зовсім виразні ремінісценції з Котляревського і. пр. в описі пекла в оповіданню „От тобі скарб“ (I. ст. 358—363), де вони виступають у цілому ряді тих самих подробиць аж до недотепних „віршаників“.

Обсяг Квітчиної сатири не дуже глибокий. Він не додумується до основних причин громадянського лиха а бачить його головно у зловживаннях сільської старшини, цілої хмари чиновників і судо-

виків, перед яким можуть захистити люд лише найвищі чинники, такі, як праведні губернаторі, яких дав він нам кілька оказів, немов антітеа до губернатора із Гоголевого „Ревізора“.

Таке велике суспільне лихо як кріпацтво, проти якого виступали в своїх творах Квітчині сучасники: Котляревський, Артимовський-Гулак, проти якого бореться Шевченко цілою силою свого духа, проти якого протестує і сам народ у своїх жалібних піснях, немов неволиницьких псальмах — це лише не викликало негативного освітлення та осудження в творах Квітки але знайшло в ньому навіть теоретичного оборонця в його „Листах до любезних земляків“, хоч він у практичному життю незвичайно людяно відносився до своїх кріпаків.

Однаке в рамках свого неширокого світогляду, в сій близьшій йому сфері обсервації дає нам Квітка тілько реалістично з'ображені всіляких сільських пявок та визискувачів і такі шлястичі, живцем з натури підхоплені народні типи, що тим способом випередив він значно своїх сучасників на полі повісти й оповідання вже сесії групи.

Гумористично-сатирична струя се одно пасмо що звязує Квітку безпосередньо з тодішим літературним прямованием на Україні.

Друге таке пасмо — се широко розмальовуваний етнографічний підклад і народня фантастика, яка переміщана в його оповіданнях із реальними картинами народного побуту. Етнографічний підклад із зразками фольклору виразно й буйно розвинув ся і в інших трудах Квітчиних повістів.

Під зглядом літературної техніки, де сцени з реального життя переходят у фантастичні, переважно у формі снів або пьяних привидів, — споріднені Квітчині оповідання сесії групи із Гоголевими „Вечерами на Хуторі“ (1831—1832 р.) та деякими оповіданнями „Миргороду“ (1835 р.) — хоч елемент реалістичний виступає тут у Квітки далеко сильнійше як у „Вечерах“ Гоголя.

Бачимо чи мало анальгій між такими оповіданнями як: Гоголів „Вій“ і Квітки „Мертвецький Великдень“ (п'яний чоловік, у церкві в почі, духи, чари, піvnі і т. п.), як сцени із Гоголевої „Різдвяної ночі“ та „Весняної ночі“ і „Вія“ і анальгічні мотиви „Конотопської відьми“ (відьми, чари) — дальнє анальгій між такими оповіданнями як „Зачароване місце“ та „Пропаця грамота“ Гоголя а Квітчиним оповіданням „От тобі скарб“ (Шукання скарбу, гостина у чортів); між описом ярмарки в Квітчиному „Солдатському портреті“ а „Сорочинською ярмаркою“ Гоголя.

Коли тут можна говорити про вплив Гоголя на Квітку то треба відмітити і вплив Квітки на Гоголя, бо Квітка далеко скоріше зачав критично і сатирично освітлювати життя ледачої сільської старшини та чиновників і судовиків так у своїх оповіданнях, писаних великоруською мовою як і в комедії „Приїздій изъ столицы“ р. 1827 (Гоголів „Ревізор“ з'явився р. 1836).

Головного пояснення згаданих вище аналогій і паралель між оповіданнями із фольклорною закраскою Квітки і Гоголя треба шукати передусім у знанню і безпосередній обсервації народного життя українських селян у обох авторів а особливо в загальному під той час великому впливові могутності романтичної поезії, що приймала один із найсильніших своїх допливів із народної поезії а зокрема з народної фантастики.

Із західно-європейським романтизмом був Квітка обанайомлений безпосередньо так, як і його дружина Агна Григоріївна Вульф розчитуючися у французькій літературі.

Квітка був запайомий особисто між іншими також із Жуковським, великим ентузіастом і визначним перекладчиком західно-європейської романтики.

Також Харківський університет особливо професор літератури Кроненберг був пропагатором західно-європейського романтизму. Се не полишилося без впливу і на твори Артимовського-Гулака, Боровиковського і самогож Квітки.

Рука в руку з романтичною поезією йшов так як у західній Європі так і у східних Слов'ян і на Україні — култ народної стариини та народної поезії, збирання народних пісень, переказів та звичаїв і дав під той час уже такі визначні збірники як Цертелева, Максимовича, Срезневського і інших.

В тому романтичному прямуванню і в запалі до роаслідів народного життя і творчості лежить літературне джерело так сильного етнографічного підкладу як і фольклорних мотивів майже всіх Квітчиних оповідань.

Цілий ряд реалістичних картин, які Квітка розсипав серед фантастичних епізодів і декорацій згаданих повістів, сполучує сі оповідання із творами третьої найважнішої групи.

Пояснення генези й літературного характеру і тої третьої групи Квітчиних оповідань, які стоять на протилежному полюсі від обговорених вище його моралізаторських оповідань першої групи — треба в значній мірі глядати в згаданій вище боротьбі ріжнородних психічних сил та життєвих і літературних імпульсів, яка ішла в душі Квітки.

Теорія мораліста і лояльного громадянина казала Квітці малювати суспільне життя, порядки і людей такими, якими вони повинні бути — а талант свідомого обсерватора й життєписця показував йому людей такими, якими вони були в дійсності.

З тої причини ті повісті, в яких взяли верх теоретичні, наперед поставлені моралізаторські тези мають, як ми бачили, характер неперечно виманерованої, почаси сентиментальної ідділлі а в других категоріях повістів у котрих мереможцем вийшла обсервація життя піднявся Квітка на висоту першого що до часу і якості реалістичного повістяря народного побуту і близнув таким талантом, що запевнивби йому місце в кождій хочби і найбогатшій світовій літературі.

У агаданій психічній боротьбі здобула собі та важна сила, якою являється безпосередня обсервація реального життя, рішучу перемогу між іншими причинами головно тому, що вона випливає також із теоретичних поглядів Квітки, із літературного методу, яким він, так само як у практиці, випередив своїх сучасників.

Ті свої методичні літературні погляди сформував Квітка ясно в листі до Плетньова: „Мені було досадно, що всі літають під небесами винаходять пристрасти, творять характери; чому ж би не звернутися на право і на ліво і не писати того, що подається на очі?“

„Живучи на Україні, привчався я мови її люду, привчився розуміти його мисли і заставив їх своїми словами переказати їх публіці. От причина тої уваги з якою принято їй мою „Марусю“ і другі повісті тому, що вони писані з натури без усякої прикраси і підтүшування („Громада“ IV. 238).

Як бачимо і сам Квітка зачислює „Марусю“ до тої групи його повістів, що написані під впливом безпосередньої обсервації реального життя люду.

Легка сентиментальна закраска, що становить певничий відголосок анальгічної манери західно-европейської не стає в тій повісті в розріз ані з життєвими ситуаціями ані із природним способом вислову українського люду, що вже прикметами своєї мови склонний до чутливої ніжності (широка скала демінутів не лише в прикметниках та прислівниках але і в дієсловах) — а навпаки випливає з них безпосередньо.

„Серця народу не можна обманити“, каже Куліш — „Сльози простого люду, пролиті на Україні над долею „Марусі“ і „Оксани“ — це факт із котрим мусить числитися естетична критика“.

До сеї групи Квітчиних повістів треба зачислити окрім „Марусі“ передусім сердечну „Оксану“, „Перекоти-поле“ і „Козир дівку“.

І тут ставить автор як вихідну точку тематичної концепції на початку кождої повісті моралізаторську тезу на приклад в „Козир дівці“ на тему, що „нічим так ми не согрішаємо на світі як язиком осуджуючи один одного“; або в „Сердечний Оксані“ на тему материнської любови або в „Перекоти-полю“ на тему Божої справедливості.

І тут присвічує йому думка, що добро, правда, любов біжнього стає переможцем а коли й добро гине то правда виходить на верх і тріумфує ідея Божої справедливості або країні, шляхотніші пориви людської душі, які все вміє Квітка віднайти в серцях українського селянина.

Переведення моральної основи, що відповідала ідеольгічному наклонові Квітки бачимо в усіх повістях і сеї групи.

В „Марусі“ в'ображені перемогу глибокої віри і християнської резигнації над болем і розпукою; в „Перекоти-полю“ показана сила Божої справедливості що помагає правді вийти на верх, що відкриває тайні провини злочинника й веде його на людський

суд; в „Козир дівці“ пробовом здобуває енергіїла молода дівчина для того, кого любити, унільностя від сіти, в якій його замотала сільська старшина та хабарницькі судовики, так, що правда стає переможцем.

В „Серечній Оксані“ з’ображенна з одного боку сила материнської любови і міць сільської дівчини, що із огню зпокуса пристрасти із багна розпусти, в яке попадає через свою молодечу нерознагу і недосвіченість, виносить чисту, неспоганену душу.

Отся моралізаторська ідеольогія так важна в цілій психіці Квітки а теоретична, згадана вище засада, писати те, що бачимо в реальному житті се два протилежні принципи, ішо ведуть звичайно у два протилежні напрями літературної творчості.

Погодити обі ці засади з собою поміг Квітці, з одного боку щасливий добір сюжетів, у яких могла знайти примінення і моралізаторська ідеольогія і згадана вище засада відтворювання реального життя, та знайти свій повний вислів — а з другого талант великого помічувача.

I отсей талант обсерватора та згадана вище реалістична літературна засада відсуває в сих повістях на дальший плян первісну моралізаторську задачу і заставляє автора малювати пановання в дійсному житті зла над добрим, а кривді над правою, або перевагу поривів серця над теоретичними релігійно-моральними рефлексіями.

Василь в „Марусі“, на перекір моралізаторській тезі, що „до нічого в світі не треба пристращати ся“ не задавлює своїх любовних почувань, не в силі придавити і своєї розпухи та болю, гине не могучи пережити смерти любої дівчини і викликує у читача живе спочування.

Злочинник Денис у „Перекотиполю“ попадає в руки справедливости; правда виходить на верх, але кривда злідари Трофима і розпуха жінки та дітей над його трупом полишають в душі читача сум над невинно пролитою кровю над властю темних сил у людському життю.

В „Козир дівці“ здобуває правда в особі розумної селянки Івги повну перемогу; але знущання над невинно висудженим Левком, та над моральним вісусуттям і ледарством сільської старшини, чиновників та судовиків — викликує обурення.

В „Серечній Оксані“ видобувається дівчина з безодні морального упадку, зупинюється мов над пропастю, перед убийством рідної дітини. Любов материнська виходить переможцем. Але психічні муки Оксани її пониження і слози, її зломане життя, полішає автор безкарними. Розпустний панич, капітан, гуляє собі даліше, хвалиться цинічно такими своїми проступками, кидав, мов на глум милостиню свой дітині.

Через таке реальне з’ображення дійсности звертає автор усі симпатії читача на бік покривдженої Оксини, викликуючи обу-

рення проти кривдника а несвідомо і проти тих суспільних по-рядків, що позволяють таким нелюдам свободно зневажати та допати людські почуття безоборонних.

Оповідання Квітки „Сердечна Оксана“ в якому і цілий літературний помисл і композиція, перенесена гармонійно з повним задержанням мистецької міри й життєвої правди — можна поставити поруч Шевченкової „Катерини“ у циклу безсмертної апольгії матері-покритки та подоптаних прав жінки-людини.

Так отже в оповідях тої третьої групи повістів, де Квітка полишив на боці, немов призабув свої моралізаторські ціли — вичаровув він з хистом великого живописця яркі, рембрантівськими світлотінями підчеркнені картини реального життя українського люду.

Всих творах став Квітка на вершинах своєї літературної творчості.

Вони запевнюють йому місце першого що до часу реалістичного повістяря життя сільського люду не лише в літературах цілого слов'янського світа, але і в європейській літературі взагалі.

(Се вказаний я вже р. 1898 у моїому „Столітті обновленої української літератури“, де на стор. 25 наведені як докази й деякі літературні вказівки.)

Слідуючі дати, факти та паралелі послужать за доказ на се і кинуть нам світло на значення української новітньої повісті.

Коли і які повісті з життя сільського люду появляються в світовій літературі?

Зачім від літератур слов'янських.

Нагадаю, що Квітчині повісті з народного життя: „Салдатський портрет“ опубліковано 1833; Перший том його оповідань появився р. 1834; II. т. 1837 в Москві; III. част оповідань між іншими „Сердечна Оксана“ появилася в Гребінчині „Ластівці“ 1841 р. — Квітчині оповідання в українській мові появилися отже між р. 1833 а 1841.

Повісти з життя великоруських селян як „Деревня“ і „Антонъ Горемика“ Григоровича виходять р. 1846—1847; „Записки охотника“ Тургенєва р. 1846—52 отже кількашайші літ пізніше.

Замітна річ, що найдавніші оповідання з життя люду в польській літературі відносять ся до побуту не польського, але українського люду у тих письменників, що жили якийсь час між нашим людом. На першому місці треба тут поставити повісті Крашевського, та Ежа-Мілковського.

Такі оповідання Крашевського як „Історія Савки“ (1841), „Уляна“ 1843, „Остап Бондарчук“, „Ярина“, „Хата за селом“ (1853) — написані були між роками 1841—1853 під очевидним упливом Квітки.

„Уляна“ се слабша під зглядом мистецьким паралеля до Квітчиної „Сердечної Оксани“ з тою ріжницею, що в „Уляні“

бачимо різкий тон звернений проти кріпацтва, якого не зачіпав Квітка.

І інші польські письменники з середини XIX в. як Валери Лозінські в повісті „Чорний Матвій“ - або Т. Сж то в Зигмунт Мілковські, беруть теми й основу своїх оповідань з життя українського люду. Тут належуть такі оповідання Мілковського як „Василь Голуб“, та „Іригор Сердечний“ р. 1858.

Цойно в третій третині XIX в. появляються визначніші оригінальні повіsti з життя польського люду у Сникевича („Szkiec węglem“), Оржешкової, Тетмаєра, Оркана і інші — а доходять ще пізніше що йшо в початках XX в. у Раймонтових „Хлонах“ (1904—1909) до тих вершин, на яких стояла здавна українська повість із життя люду.

В чеській літературі має повість із життя люду — коли помнімо співодичні меніше замітні прояви того напряму в моралізаторських оповіданнях Франтішка Правди то в Вацлава Войтеха Глінки (1817—1902), в повістях Йосифа Тіля, Яна Гвєзди, Г. Маха, Шмільовського, Кароліни Светлої („Подвійне пробудження“ 1858), Елішки Красногорської та словацького письменника Яна Калінчака (1822—1871), якого твори появляються в половині XIX в. — найранійшу і найкращу представницю в особі Божени Немцові (1810—1862).

Її народні казки й оповідання, які, з початку стилізовані в дусі романтичнім набирають чим раз більше реалістичного підкладу — появляються між роком 1846 а 1858 : „Národní bánochky a pověsti“, 1846; „Obrazu z okolí domažlického“, 1846; „Domácí nemoci“, 1846—7; „O Maryšce“, „O Ránu Bohu“, „Sestry“, 1855. („Sestry“ се аналогія до Квітчиної „Сердечної Оксани“); „Babička“, 1855; „Chudí lidé“, 1857; „Podhorská vesnice“, 1856. „Slovenské pohádky“, 1857—8. „Povídky“ 1855—62.

За вершиок творчості Б. Немцовій тої категорії треба вважати повість „Бабічка“ (1855 р.) в якій її талант і сила вислову дійшла до найкращого розцвіту.

Напрям її повістей, се ідея гуманності, що така характеристична для цілого чеського відродження.

Твори Божени Немцові, що з'явилися кільканадцять літ пізнійше від творів Квітки, становлять дуже близьку аналогію до оповідань цього українського письменника.

Народна фантастика, що пливе з подихів романтичної поезії, сполучена з реалістичними картинами взятими з життя сільського люду; велике богацтво, етнографічних подробиць, звичаїв, переказів, вірувань, природний народний гумор, а поруч його антітеза, сентиментальна закраска, а особливо ідейний оптимізм та бажання видвигнути на перший план ясні боки суспільного життя люду — усе те дуже близько зпоріджує Божену Немцову з Квіткою.

Сей ідейний її напрям був по часті наслідком впливу творів Жоржа Зандя які Б. Немцова виала й високо цінила а по

часті виплином умов життя її молодості, серед яких вона була вихована.

І у Немцовій, особливо в „Бабіці“ так, як у Квітки, бачимо ту саму ідеалізацію відносин між панами і людом та бажання злагоджувати суспільні антагонізми. І у неї нема ні згадки про пашину.

Характеристичне є для Немцовій, що вона на початку своєї „Бабічки“ поставила мотто із Гушкова, представника молодої Німеччини: „З того ти бачиш, що бідні не так дуже нещасливі як ми собі думаемо; вони мають дійсно більше раю, як ми собі уявляємо і як ми самі маємо.“

Ідеалізовання відносин між двором а людом, бажання з’образити суспільну гармонію, якої на жаль бракувало в дійсному життю, характеризує так твори Немцовій як і Квітки.

Під тим зглядом стоїть „Бабічка“ особливо близько до повісті Квітки „Божі діти“.

У Сербів (коли помицемо проби фантастично-гумористичних оповідань з половини XIX в. Степана Любіші [1824—1878] — бачимо визначного представника цінних реалістичних оповідань з життя сербського люду Лазу Лазаревича, який вродився щойно 8 літ по смерті Квітки (1851—1890).

У Хорватів появляються щойно в половині XIX в. оповідання Янка Юркевича (1827—1889), особливо Августа Шеноа (1838—1881), та Дубровницького письменника епіскопа Матвія Водопіча (1846—1893).

У Словінців є найвизначнішим повістярем життя люду: Франц Левстін (1831—1887), якого головний твір тої категорії „Мартин Криан“ появився щойно 1858 р.

У Болгарів, перший визначний представник повісті з життя люду — Любен Каравелов (1837—1878) виступає в письменстві щойно в другій половині XIX в.

Він стоїть уже під безпосереднім впливом українських повістярів — головнож Квітки.

В германських літературах появляються повісти з народнього життя насамперед у Німців.

Перші незовсім удачні проби з’ображення життя німецького сільського люду дає Александр Вайль у своїх *Elsässer Dorfgeschichten*, 1841.

Реалістичні, з талантом написані, хоч різкі, місцями грубоваті й сухі, як його селяни, народні оповідання Бертольда Ауербаха (1812—1882 р.), *Schwarzwalder Dorfgeschichten* — появляються між роком 1843 а 1854. Отже значно пізнійше як оповідання Квітки.

Англія із своєю складною соціальною структурою, з одного боку із пережитками феодалізму а з другого з давно і буйно розвиненою індустріально-капіталістичною системою, із своїми великими торговими фабричними та інтелектуальними осередками

створила буйно розвинену історичну повість, із Вальтером Скотом на чолі, — дала нам знамениті твори, що беруть за основу життя тих індустріальних осередків, та великих світові, суспільні й етичні проблеми у Дікенса, Текерея і інших — однак не зростила (коли помимо давнійшу фазу сентиментальної повісти) в першій половині XIX в. ні одного повістяря сільського побуту, якого можна би поставити поруч Квітки.

Найбільше підходить до того рівня Джорж Еліот, то є Марія Анна Еванс (1820—1880) у своєму романі „Адам Бід“ (1859), в якому моралізаторська тенденція іде рука в руку із замітним реалізмом у зображеню селянського життя. Роман „Адам Бід“ з'явився щойно в половині XIX в.

Пізніше як в українській літературі зароджується реальні повісті із життя люду також у літературах скандинафівських.

У шведському письменстві належать тут оповідання з половини XIX в. Альмквіста (1793—1866) („Млин Скелльнора“) та у Енгштрема („Берн Вовчий Зуб“, „Весілля поселення“) і прибирають відразу реалістичний характер.

Замітні повісті життя норвежського люду, коли помимо менше визначні новелі Арне Габорга — дає нам щойно Берністерне Бернвон, якого хлопські оповідання „Синневе Сольбаккен“ („Sunnieve Sollbakkene“), „Арне“, „Весільний марш“ і і. бують чистим життєвим джерелом сувіжої сили, як гірські потоки Скандинавії. Вони з'явилися щойно р. 1857.

До вершин підіймає в найшовійших часах сей рід творчості Сігрід Унлсед (Sigrid Undsed) своїм хлопським романом „Крістін“ (Kristin).

З романських країв дає нам щойно в другій половині XIX в. проби новеллі з життя еспанських селян Педро Антоніо Аляркон („El sombrero de tres picos“, 1862) а поруч него Жуан Валера видає збірку оповідань з життя сільського люду 1859 р.

Вивічне місце в історії селянської повісті занимає Фернан Кабаллero (1797—1877). Під тим псевдонімом криється письменниця Бель-Фабер (Böhl-Faber).

Її оповідання під наголовком „Novellas de costumbres“ появляються почавши від року 1848. Такі її оповідання як „Lagrimas“, „Sola“, „Clementia“, „La gaviotta“, або „Бідна Дольрес“, „Родина з Альвареда“ — малюють нам життя андалузийських селян з одного боку із замітними етнографічно-реалістичними подробицями а з другого боку ретушують це життя в напрямі ідеалістично моралізаторської християнської етики так само як Квітка.

Тільки Квітка ніколи не посугує своєї глибокої релігійності з основами християнської етики та на взір Сковороди модельованої гуманності — до того релігійного фанатизму, який є такий характеристичний для народів оповідань Кабаллero.

Богата на інших полях італійська література не дала нам у першій половині XIX в. визначного оповідача з життям італій-

ського люду. Твір Манцоні (1784—1873) „I promessi sposi“ що з'явився р. 1827—28, має в собі чи мало народного живла але ті елементи уступають на дальший плян перед історично-національним характером цілої повісті, що відноситься до XVII в. і мають заворушення люду в Мілано. — Сей роман написаний в дусі Вальтера Скота.

У французькій літературі в головною представницею оповідання з життя люду є Жорж Занд (1804—1876), то є Аурора Діпен (Aurora Dupin), опісля замужна Дідеван (Didevant).

Її оповідання з життя люду зачинають появлятися тоді, коли Квітка скінчив свою літературну діяльність. „Мельхіор“ (Melchior) (1841). „Іванна“ (Jeanne) (1844). „Мельник з Анжібо“ (Le meunier d'Angibault) (1845). „Чортівське болото“ (La mare du Diable) (1846). „Гріх пана Антуана“ (1847). „Маленька Федетта“ (La petite Fadette) (1849). „Франсуа ле Шампі“ (François le Champi) (1847).

Так само як у Квітки бачимо у Жоржа Занда розвинений під впливом романтизму сильний наклін до етнографізації, яке впроваджує письменниця свідомо, як се бачимо з її передмови до „Чортового болота“:

„Можна би сотворити цілу літературу правдивих народних звичаїв, про які висші верстви не мають виображення. Ся література зачинається в лоні самого люду; знайде вона відхнену молодість, якої потребує, щоби розвинутися вище“.

Так як Квітка походила і пані Жорж Занд із поміщицького роду та проживала якийсь час в монастирі й поїдала через якийсь час у релігійну екстазу; і в її повістях проявляється також гуманітарне стремлення до знесення прогалини, що відділює від себе поодинокі суспільні верстви — до зближення селян до панів.

І у Жоржа Занда так як у Квітки виступає сильно відзначений оптимізм. Життя селянське вона по при всі реалістичні почерки — ідеал зує і під тим зглядом мала чималий вплив на Божену Немцову.

В найбільшому характеристичному для неї „Чортовому болоті“ дає Жорж Занд немов життєрадісну антітезу до сумрачних образів Гольбайна, що мають нам селянина старого, змореного роботою, вкритого лахміттям. Нема у Жоржа Занда того Гольбайнівського страшного кістяка, що підіймає батіг над замученими конятами: тут являється золотосячий ангел, що сипле зерно до скиби — олицетворення щастя, яке дає вічно свіжа плодотворна природа. (Порівн. Ж. Пеллісьє: Роман сучасних обичаїв).

Ріжниться значно Жорж Занд від консервативного і зрівноваженого Квітки своїм соціалізмом та своїм пристрастним еротизмом, що доходить до обожання подружньої зради та підносить сексуальний еротизм на підесталь своєрідної релігії.

Усі важчіші оповідання Жоржа Занда з життя люду з'явилися кільканайцять літ пізніше від анальгічних оповідань Квітки, так само як роман із сільського життя сучасника Ж. Занда

— Бальзака (1814 — 1850), „Селянє“ (*Les paysans*), що зачав в часописях виходити друком року 1847.

Селянє Бальзака — це велика консервативна сила тісно, органічно звязана із землею, із трів'ю психологією із давними звичаями, іх віковічний пристрастний клич — земля! — більше землі!

Під впливом ріжної методи і літературного напряму французькі селяни Бальзака не дуже подібні до селян Жоржа Занда, а зближені часом до реальних, різких, завзятих типів селян Ауербахових. Тими рисами вони й неподібні до селян Кнітка.

Небаром після появи оповідань із життя французьких селян, появляється вже року 1854 у французькій літературі й переклад Квітчиної повісті і то одної з найкращих: „Сердечної Оксани“. Перекладу довершила Шарльот Моро де ля Мельтіє (*Charlotte Mogeau de la Meltingre*).

Сей перегляд показує нам, що Григорій Квітка Основяненко є першим в європейській літературі творцем новітної на трівкуму реалістичному підкладі осноюкої повісті з життя сільського люду.

На підвалах, покладених Квіткою, розвинулася в українській літературі, відповідно до соціального розкладу класів і верств українського народу із рішучою перевагою верстви селянської — повість із життя сільського люду ширше і буйнійше як у інших європейських народів.

Коли візьмемо на увагу вершини того роду творчості, — як народні оповідання Марка Вовчка, перекладені знаменитим Тургеневом на великоруську мову — повні реальної плястики повісті Нечуя Левицького як „Бурлачка“ та „Микола Джеря“ — буйну, широку сусільну епопею, то залиту сонячним промінням і надихану чаром родючої ниви, то чорним смутком споганту, яку дав нам Панас Мирний в романі „Хиба ревуть воли, як ясла повні“ — дальнє значну частину настроєних на соціальну нутроповідань Івана Франка — і своєрідно продуману повість Ольги Кобилянської: „Земля“ — і світлини, пленери, повні мистецької концентрації повелі Михайла Коцюбинського із хмарним епільгом, його повістю „Фата Моргана“ — і деякі, бурхливою життєвою струєю написні оповідання Винниченка — і глибокі своїм ліризмом співи хлопської душі та виквіти її кличі землі Василя Стефаника — коли узгляднимо її найновійшу фазу розвою того роду творчости в нашому наслідництві ХХ століття — то побачимо, що в цілій своїй збірній цілості, в красі і силі — українська повість із народнього життя займає коли не перше, то одно з перших місць у світовій літературі.

Новійші праці Олександра Колесси.

Південно-волинське Городище і городиські рукописні памятники XII—XVI в.

I. Городище і городиські рукописі XII—XVI в.

II. Городиський Апостол XII в.

III. Городиські пергамінові листки Євангелія з XII—XIII в.

Науковий Збірник Українського Університету в Празі т. I. стор. 23—65.

+ 3 палеографічні фототипії таблиць. (Окрема відбитка стор. 1—45

+ 3 палеогр. табл.) в Празі 1923.

IV. Городиське Євангеліє XII—XIII в.

Ювілейний Збірник Українського Університету в Празі присвячений п. президентові Ч. С. Респ. Т. Г. Масарикові для вітання 75-ти роковин його народження — стор. 406—432 + 3 палеографічні знімки, + 1 палеографічна таблиця.

Погляд на історію української мови.

Український В. Університет в Празі в роках 1921—22. стор. 23—63. (Окр. відбитка 1—43). В Празі 1924.

Погляд на історію українсько-чеських взаємин від X до XX в.

Український В. Університет в Празі в роках 1921—22. стор. 6—19. (Окр. відб. стор. 1—16). В Празі 1924.

Ужгородський „Полуставъ“ у пергаміновій рукописі XIV в.

Ювілейний Збірник Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, в п'ятьдесятиліття основання (1873—1923). Львів 1925. стор. 1—59 + 5 фотографічних знімків + 3 палеографічні таблиці.

Bibliography of the Ukrainian Language.

Supplied by Professor A. Kolessa of the Ukrainian University of Prague. The Slavonic Review. Vol. V. No. 13. London 1926.

Головні напрями й методи в розслідах українського фольклору

Окрема відбитка із збірника з'їзду слов'янських географів і етнографів у Празі 1924 р. (стор. 319—329).

Рукописні й палеотипні книги південного Підкарпаття.

Окрема відбитка з книги: „Protokol mezinárodního sjezdu knihovnického v Praze r. 1924“ (стор. 1—16).

Генеза української новітньої повісти.

Інавгураційний виклад. Окр. відбитка з книги: Український Університет в Празі в р. 1921—1926. (стор. 183—208).

